

Om de dominikanske prædikebrødre og deres kloster i Roskilde

Af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

Roskilde var en af de vigtigste kirkebyer i middelalderens Skandinavien. Både på nordisk og "middelalderdansk" plan måtte den sjællandske bispestad se sig overgået af Lund, men på trinnet under det store kirkecentrum i Skåne stod Roskilde helt på højde med Nordens øvrige primære kirkebyer i f.eks. Trondheim, Sigtuna og Visby. Det præcise antal kirker i middelalderens Roskilde er lidt usikkert, men inklusive klosterkirkerne, domkirken og sognekirkerne nede ved fjorden (Skt. Jørgensbjerg og Skt. Ib) må antallet op mod reformationen have været tæt ved de 20. Dertil nød flere af Kirkens forskellige afdelinger i netop Roskilde særlig stor indflydelse. Det gælder indenfor bispekirken, hvor roskildebisperne og domkapitlet hørte til landets rigeste og politisk mest indflydelsesrige grupper, men også indenfor nogle af middelalderens klosterordener spillede Roskilde en fremtrædende rolle. Nærværende artikel vil tage fokus på én af disse ordeners kloster i Roskilde, nemlig Prædikantordenen, i eftertiden bedre kendt som Dominikanerordenen eller sortebrødrene.

Prædikantordenens historie rækker tilbage til starten af 1200-tallet, hvor den blev oprettet af den spanske kannik Dominik som pavekirkens modtræk imod de omsiggribende kætterbevægelser og for at dække et generelt større behov for en veluddannet orden af mobile prædikanter rettet på befolkningen i højmiddelalderens byer, som hverken de gamle munkeordener eller bispekirken tilsyneladende rigtig kunne nå. Den middelalderlige betegnelse for ordenens medlemmer var da også "prædikebrødre" (*fratres predicatorum*) eller bare "prædikanter". I Norden og England fik de i løbet af 1400-tallet desuden tilnavnet "sortebrødre" (eng.: *Black Friars*) fordi de over den ellers hvide klædedragt bar en sort kappe med hætte, når de færdedes udenfor klosteret

eller deltog i gudstjenesterne i deres kirker, som i vidt omfang også var åbne for offentligheden. Pudsigt nok kendes tilsvarende "sortebrødre"-betegnelser ikke på kontinentet.

De dominikanske prædikebrødres første opgave var netop at prædike imod de sydfranske katharer, hvis religiøse ledere ikke mindst høstede stor respekt blandt almuen ved at kunne kombinere velformuleret og logisk prædiken med en nøjsom og ydmyg levevis, begge dele noget den katolske kirkes gejstlige dengang havde svært ved at konkurrere med. Dominikanerne, der udsprang af det augustinske kannikemiljø, måtte derfor ikke blot sætte sig i stand til at kunne overbevise tvivlerne med vise ord og klar tale, men også ved at foregå dem med et godt eksempel i form af en nøjsom, apostolsk levemåde. Samtidig med Prædikantordenen opstod Franciskanerordenen ("gråbrødrene"), for hvem fattigdomsidealet var det grundlæggende omdrejningspunkt, og for begge ordener blev det afgørende, at deres klostre ikke måtte eje gods eller andre indtægtsgivende privilegier, men at konventerne i stedet skulle ernæres udelukkende ved lægbefolkningens daglige gavmildhed - og dermed sikres imod at miste kontakten til folket. De dominikanske og franciskanske gejstlige var derfor heller ikke at betegne som hverken munke eller kanniker, men derimod som "tiggerbrødre".

Begge ordener af tiggerbrødre indfandt sig snart i Roskilde. De dominikanske prædikebrødre ankom i 1231, mens franciskanerne fulgte efter i 1237. Byen fik desuden et nonnekloster tilknyttet hver af ordenerne, nemlig de franciskanske klarisser i Skt. Clara Kloster fra 1255 og dominikanerinderne i Skt. Agnete Kloster fra 1263; ingen anden nordisk by husede et nonnekloster af begge de to ordener. Dertil havde Roskilde som bekendt i forvejen et cisterciensisk nonnekloster, Vor Frue, oprettet tilbage i 1100-tallet.¹ Mens de to nonneklostre blev anlagt nord for bymuren ned mod fjorden, fik brødrene plads inden for muren i byens østlige del, hvor franciskanernes kloster anlagdes sønden for Algade omkring nutidens jernbanestation og den endnu bevarede Gråbrødre Kirkegård, mens prædikebrødrene fik en stor grund i byens nordøstlige del, hvor vi i dag bl.a. finder biblioteket og Folkeparken - samt ikke mindst nutidens Roskilde Kloster.

Prædikebrødrene bar en sort kappe over deres ellers hvide ordensdragt, når de opholdt sig uden for klosteret. Man så dem desuden altid kun to og to (eller flere, men aldrig alene), når de gik rundt i byens gader og talte med folk.

Fresco af Fra Angelico.

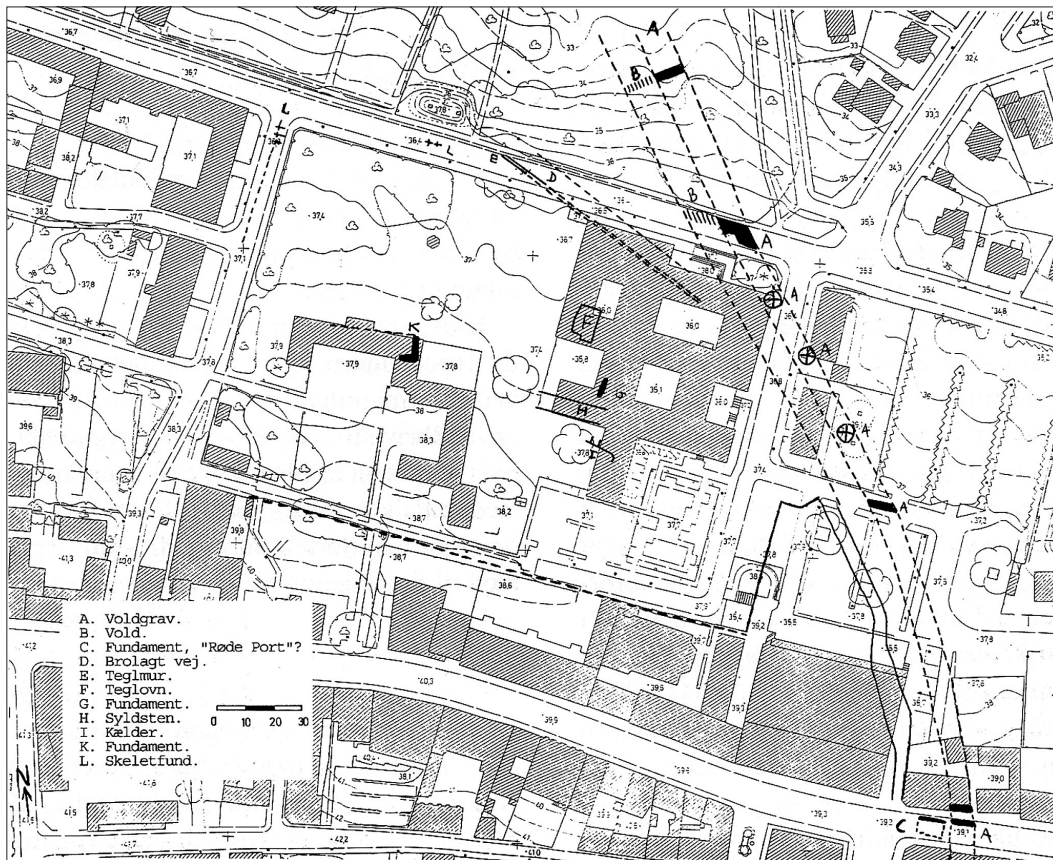
Om selve klosteret

Intet er bevaret af middelalderens dominikanske klosterbygninger, der menes at have ligget lidt nordvest for nutidens Roskilde Kloster, der opførtes på grunden efter middelalderklosterets nedrivning i anden halvdel af 1500-tallet. De sparsomme udgravninger i området tyder på, at klosterets sydfløj har ligget, hvor den nuværende vestligste fløj findes, mens resten af det formentlig firfløjede klosteranlæg har dækket den vestlige del af den nuværende have nord for klosteret ud mod Dronning Margrethesvej, samt formentlig også den nordlige del af Skt. Pedersstræde.

Klostergrunden har aldrig gennemgået en større systematisk arkæologisk udgravning. Alligevel er der gennem tiden gjort flere interessante fund på stedet. I 1891 fandt man i den nordlige del af Skt. Pedersstræde adskillige skeletter under et omhyggeligt lagt murstensgulv, hvilket kunne være en indikation på beliggenheden af klosterkirken eller klostergangen. Få år forinden var der fundet bygningsrester i lunden nord for klosterets dengang nye sidebyg-

ning. I 1906 blev der foretaget udgravninger i haven nord-vest for klosteret i forbindelse med en udbygning, hvor man stødte på et hjørneparti fra en tilsyneladende rektangulær bygning, samt rester af hvad der lignede kirkevinduer.² Siden da er der i 1959 og 1996 foretaget mindre udgravninger på grunden øst for selve klosterets formodede beliggenhed. Herved er dele af klostermuren blevet afdækket, og man har endvidere identificeret en brolagt vej, der løb mellem klostermuren og den nordøstlige bymur.³ Udgravninger i forbindelse med bibliotekets udvidelse i 1970'erne førte endvidere til opdagelsen af en middelalderlig kælder bygget i munkesten og en samtidig teglovn.⁴

Den geografiske fordeling af fundene omkring prædikebrødreklosteret i Roskilde er vist på kortet side 65. Den formentlig eneste rest af selve klosteret er mærket med K. Efter alt at dømme er der tale om det sydøstlige hjørne af klosterkomplekset, der altså i så fald har strakt sig nord og vest herfor. Men som det fremgår, er det fortsat yderst sparsomt,

hvad der ad arkæologisk vej kan siges om roskildeklosterets udseende.

De bevarede skriftlige kilder kan ikke hjælpe meget hvad angår klosterets udformning og udseende. De fastslår dog, at klosteret havde en kirke, idet denne blev indviet i 1254, mens der i 1330'erne og igen i 1350 blev givet betydelige pengegaver til reparation af såvel kirken som resten af klosteret⁵. Dertil beretter et brev fra 1453 om et vigtigt møde, der fandt sted i klosteret i Roskilde i priorens kammer, mens der dagen efter foregik en bispeindsættelse i klosterkirkens kor.⁶

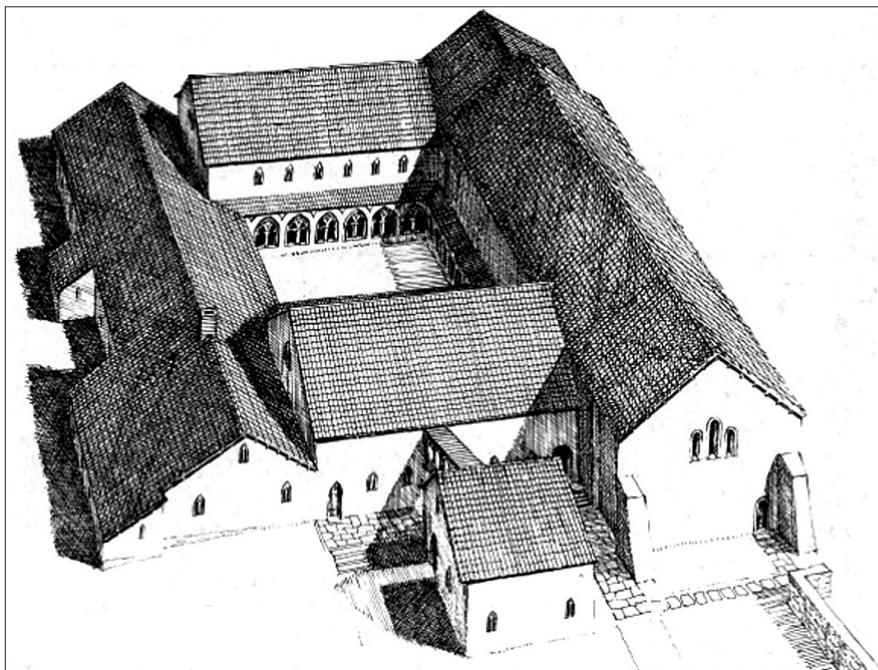
Er det lidt sparsomt med beretninger om selve klosteret, så findes der til gengæld en del omtaler af prædikebrødrenes klosteranlæg i udvidet forstand. Klostergrundens arealmæssige omfang ved reformationen er blevet beregnet til ca. 4 tønder land,⁷ hvor den udgjorde en betydelig del af Roskildes nordøstlige fjerdedel. Bemærkelsesværdigt nok synes klostergrunden imidlertid ikke at have haft direkte kontakt til nogen af byens hovedstrøg. Ifølge en ganske detaljeret beskrivelse af området fra 1538 har der været knap 40-50 m mellem klosterets sydmur og Algade, mens den nordgående indfaldsvej lå i omtrent samme afstand vest for klostergrunden.⁸ Fra begge disse travle gader, hvor landgående trafik fra Nordsjælland og København mødtes med resten af Sjælland, førte smalle stræder ind til klosterets formodede placering. Det vestlige stræde hedder endnu *Munkebro* ("munkenes brolægning"), mens den sydgående forbindelse til Algade kan have heddet *Klosterstræde* (i dag omtrent sammenfaldende med den sydlige del af Skt. Pedersstræde). Især det sidstnævnte af stræderne er ofte omtalt i de samtidige kilder, dog uden angivelse af et navn, og hvis man sammenligner med de øvrige tiggerbrødrekløstre i middelalderens Skandinavien, er det rimeligt at formode, at strædet har ført op til en lille plads foran eller tæt på vestgavlen af klosterets kirke. Da endvidere samtlige kendte klosteranlæg hos både dominikanere og franciskanere i Danmark følger en praksis om, at klosterkirken er anlagt så tæt på byens hovedgade som muligt, vil situationen i Roskilde indikere, at kirken har udgjort klosterets sydfløj; en formodning, der støttes af fundet af kirkevinduesrester på stedet ved udgravningen i 1906.

Også en stor del af området nord for klosteret hørte un-

Kortet side 62:

Kort over arkæologiske fund på og omkring den dominikanske klostergrund i Roskilde indtegnet på nutidigt bykort. Punkterne markeret med A og B repræsenterer byvolden (B) med tilhørende voldgrav (A). D markerer en brolagt vej, der løb langs ydersiden af klostermuren (E). F viser, hvor klosterets teglovn blev fundet, mens I (den lille krølle under H) markerer beliggenheden af kælderen. Hjørnet af det formodede klosterkompleks er mærket med K, mens prikkerne med signaturen L i vejene mod vest og nord viser, hvor der er fundet middelalderlige grave.

Tegning af Marian Gudsøe, i: Andersen 1997, 23.

Reelt ved vi næsten intet om, hvordan prædikebrødre-klosteret i Roskilde har set ud. Tiggerklostrene fulgte dog langt hen ad vejen den samme grundmodel bygget op om et firfløjet anlæg bestående af en kirke og tre beboelsesfløje omkring en åben klostergård omkranset af en klostergang. Det skal dog pointeres, at det firfløjede anlæg sjældent stod færdigt førend ved middelalderens slutning; i 1200- og 1300-tallet bestod klostrene ofte blot af en kirke og en østfløj til beboelse. Eksemplet her er en rekonstruktionstegning af prædikebrødre-klosteret i Oslo.

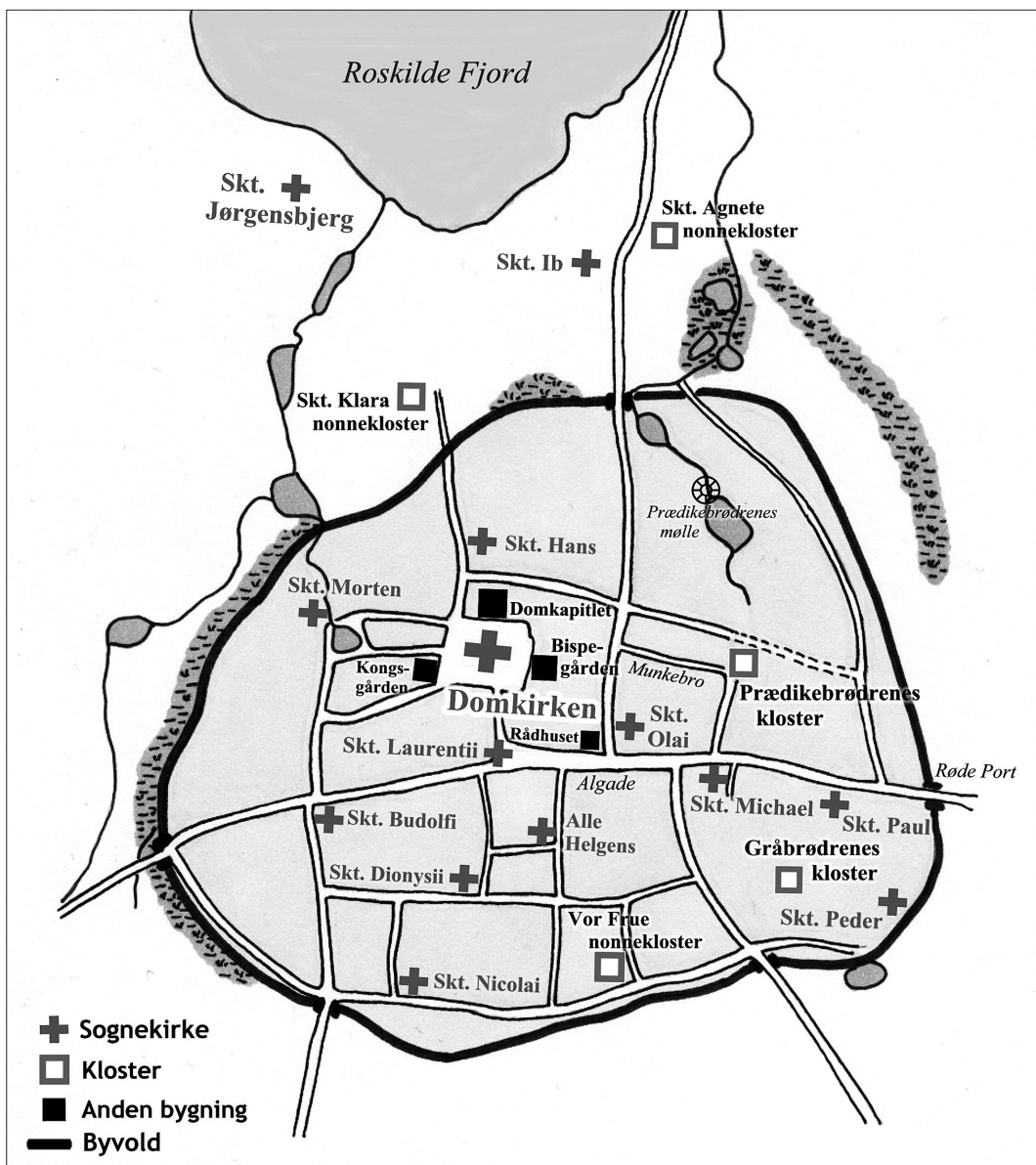
Tegning af Øyvind Hansen, i: Morten Krogstad & Erik Schia, *Vandring i Gamlebyen, Oslo* 1982, fig. 35.

der prædikebrødrene. Her, hvor terrænet falder brat ned imod fjorden, havde en af Roskildes mange kilder sit udspring og kunne gennem opstemninger danne adskillige damme med kraft nok til at drive flere vandmøller. Længst oppe lå prædikebrødrenes mølle (*molendinum fratrum predicatorum*), der kendes fra 1329 og fortsat eksisterede længe efter reformationen (bl.a. som *Rimers Mølle*).⁹

Roskilde prædikebrødre-klosters materielle oprindelse kan formodentlig findes lidt øst for møllen og dermed nordøst for selve klosteret, hvor det i et skøde i forbindelse med brødrenes køb af en grund i 1441 berettes, at den nytilkøbte grund strakte sig "*..indtil Munkægabet, som ligger hos vor Tegllade...*".¹⁰ Da denne tegllade må have ligget tæt ved det sted, hvor arkæologerne som allerede nævnt fandt den middelalderlige teglov, er der efter alt at dømme tale om et egentligt teglværk, hvor munkestenene til klosteranlæggets opførelse og udbedring er blevet brændt og opmagasineret - og måske endog solgt til byggerier uden for klosteret.¹¹ Det ikke nærmere definerede navn *Munkegabet* kan man gætte på er folkeviddets betegnelse på den til teglproduktionen hørende lergrav.

Indenfor klostermuren vides prædikebrødrene i Roskilde at have anvendt en del af grunden til have. Både en have

og en havemur nævnes i et skøde fra 1543, hvor kongen efter reformationen begyndte at sælge ud af det konfiskerede klostergods.¹² Eftersom klosterhaven i 1380 decideret be-

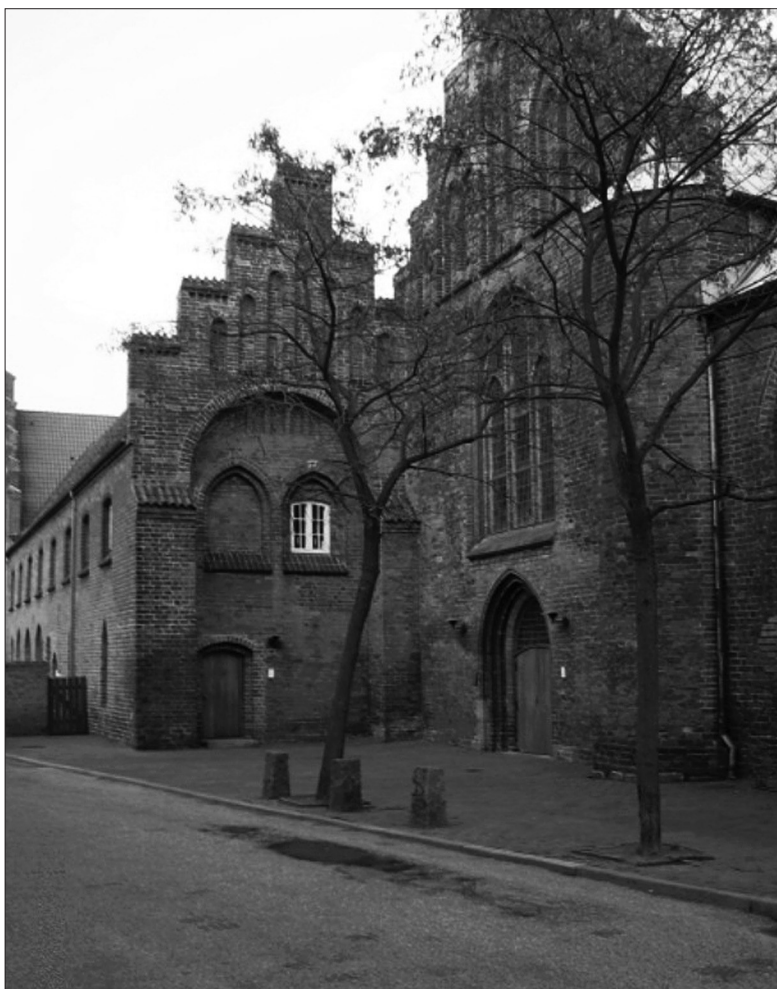

Rekonstrueret kort over Roskildes senmiddelalderlige byplan. De mindre stræders forløb og enkelte af sognekirkerne beliggenhed skal tages med forbehold. Frit efter Arthur Fang, *Roskilde - Fra byen og dens historie*, bind 1, Roskilde 1945, og Frank Birkebæk et al., *Roskilde bys historie - tiden indtil 1536*, Roskilde 1992.

tegnes som "*..prædikebrødrenes abildgård...*", må det være rimeligt at formode, at i hvert tilfælde en del af haven har været beplantet med frugttræer.¹³ Som det er tilfældet med teglværket, kan brødrenes frugtdyrkning muligvis også tillægges en betydning, der rakte længere end til klostermuren. Det ovenfor nævnte studie af de nordiske franciskane-re indikerer således, at tiggerklostrenes havebrug meget vel kan have dannet skole for tidlig nordisk gartnerivirksomhed. Under alle omstændigheder synes det rimeligt at formode, at i år med god høst har også lokalsamfundet haft mulighed for at købe og nyde dominikanske æbler.

I modsætning til de gamle munkeordener og nonneklostrene måtte tiggerbrødreklostrene principielt ikke besidde ejendom udenfor klostermuren. I praksis viste dette ideal sig nærmest umuligt at overholde fuldstændigt, og især i det nordlige Skandinavien vides franciskanerne at have haft adskillige jorder, bøndergårde og enge ude på landet, men i Danmark var dette tilsyneladende en sjældenhed hos dominikanerne. Heller ikke for prædikebrødreklosteret i Roskilde kender kilderne til jordegods i traditionel forstand. Dog beretter et skøde fra 1584, altså efter klosterets lukning og nedrivning, at Kronen da solgte "*..en øde Jord ved Roskilde, som fra Arilds Tid har hørt til Sortebrødre Kloster, og hvorpaa Sortebrødre Klosters Ladegaard har staaet*".¹⁵ Betyder det, at Roskilde prædikebrødre alligevel har været involveret i decideret agerbrug? Formentlig ikke. Nærmere eftersyn viser, at den pågældende ladegård har ligget nær byens østlige byport (Rødeport), så der er altså ikke tale om nogen isoleret beliggende produktionsgård à la Kronens slotsladegårde eller cisterciensernes grangier, men derimod snarere en egentlig ladebygning placeret nær klostergrundens yderkant tæt ved byporten, hvor tilførsler af korn og andre nødvendigheder udefra let kunne bringes ind til opmagasiner. Og hvorfra man måske tillige har solgt et eventuelt overskud af produktionen fra klosterets abildgård og teglværk?

Bispestadens prædikebrødre har imidlertid med sikkerhed haft en gård liggende langt fra klostermurene i Roskilde. I forbindelse med klostrenes afvikling i reformati-onsårene måtte konventet i Roskilde således i 1532 skille sig af med en gård i Slagelse, som blev beboet af en prædikebroder, der angiveligt forestod termineringen, dvs. konven-

*I Århus kan middelalderens dominikanske klostermiljø i et vist omfang stadig opleves ved Vor Frue Kirke. Hovedindgangen til den gamle klosterkirke går gennem en portal i kirkens vestgavl, der støder op til sydgavlen af klosterets vestfløj. En tilsvarende "vestgavlplads" kan meget vel have mødt middelalderens roskildeborgere for enden af det unavngivne klosterstræde, der formentlig førte fra Algade op til klosteret og klosterkirken; en kirke, der i øvrigt ligesom i Århus sandsynligvis har udgjort klosterets sydfløj.
Eget fotografi 2006.*

tets omvandrende prædikantvirksomhed og indsamling af almisser, i denne sydvestlige del af Sjælland, ca. 55 km fra Roskilde, hvor hverken prædikebrødre eller franciskanere ellers havde nogen klostre.¹⁶ Også i København havde roskildebrødrene ejendomme. I 1370'erne ejede de således en grund tæt ved Skt. Nicolai Kirke, som 100 år efter var overgået til Esum Kloster.¹⁷ Mens det er uvist, hvad denne ejendom blev benyttet til, så udlejede konventet i 1519 en anden gård, beliggende på sydsiden af Lavendelstræde, til et privat ægtepar.¹⁸

Om konventets oprettelse

Prædikebrødrene kom til Roskilde i året 1231, hvor deres

konvent blev grundlagt i 1234.¹⁹ Kilden hertil er en lokal krønikeskriver, franciskaneren Peder Olufsen (*Petrus Olavi*), der nedskrev sin krønike i Roskilde i reformationsårene på baggrund af ældre optegnelser. Peder Olufsens to angivne årstal skal næppe tolkes som en kildemæssig uoverensstemmelse. Det var ganske normalt, at der gik nogle år imellem de første brødres ankomst til en potentiel klosterby og til ordenen officielt lod oprette et konvent. I den indledende fase undersøgte de udsendte brødre om byen nu også var interessant for ordenen, om der fandtes nogle egnede byggegrunde, hvordan byens forskellige øvrigheder var stemt for en klosterstiftelse, og om det var til at skaffe hjælp til finansieringen.²⁰

I en vigtig bispe- og handelsstad som Roskilde, der tilmed også var kongelig residensby, kan Prædikantordenen dog næppe have haft megen tvivl om, at her måtte man være repræsenteret. Ordenen havde en klar politik om hurtigt at nedsætte baser i alle de vigtigste bispestæder, hvilket for Danmarks vedkommende som allerede nævnt gjorde det svært at komme uden om Roskilde, hvor kun Lund og Ribe fik prædikebrødrekonventer forinden. En tidlig klosterstiftelse i Roskilde kan ifølge den store nordiske dominikanerhistoriker Jarl Gallén også have haft sin personlige støtte fra ordenens første nordiske overhoved, provincialprior Rano (1228-1238), der selv kom fra Roskilde, hvor han i sine yngre dage havde været dekan ved domkapitlet.²¹ Det var i alt fald ved klosteret her, at han fik sit gravsted, idet man omkring 1670 fandt provincialens gravsten. Stenen er desværre senere forsvundet igen, men indskriften er bevaret af Peder Resen i hans *Atlas Danicus*: "*Hic jacet frater Rano, primus prior provincialis fratrum Prædicatorum in Dacia, quondam decanus Roschildensis.*" (: Her ligger broder Rano, den første provincialprior for prædikebrødrene i Dacia, fordem dekan i Roskilde).²² Efter at Nordens vigtigste stæder var indtaget, kom turen sidst i 1230'erne til landets øvrige stiftsbyer, og ved midten af 1200-tallet havde alle danske bispestæder - på nær det isoleret beliggende Børglum - et konvent af prædikebrødre. I det efterfølgende halve århundrede slog brødrene i Danmark sig desuden ned i nogle af de større, "bispeløse" handelsbyer, hvilket på Sjælland skete i Næstved og Holbæk.²³ I slutningen af middelalderen oprettedes på Sjælland yderligere et kloster i Helsingør; i

modsatning til gråbrødrene fik Prædikantordenen derimod aldrig et konvent i København.

I Prædikantordenens første klosteranlæggelsesfase synes de lokale bisper, der for Roskildes vedkommende på denne tid hed Niels Stigsen (1225-1249), meget interesserede i at modtage brødrene i deres stifter, hvor mange klostre ligefrem menes oprettet på bispernes initiativ og ofte ganske tæt ved domkirken og de tilhørende domkapitler. Årsagen var efter alt at dømme, at den unge nordiske kirke havde sit hyr med at opnå et tilstrækkelig højt teologisk uddannelsesniveau blandt sine kannikker og på domskolerne, hvor sognepræsterne siden en bestemmelse på Lateran-

I haven nordvest for nutidens Roskilde Kloster markerer en skulptur af elmetræ området, hvor de få arkæologiske levninger af prædikebrødreklosteret er fundet. Træskulpturen er udsåret af Ole Bülow og skal forestille broder Rano, Prædikantordenens første nordiske provincialprior, hvis senere forsvundne gravsten også blev fundet heromkring i 1670. Fotografi i van Deurs 1999, 6.

koncilet i 1215 skulle gives en bedre oplæring end hidtil. Højmiddelalderens Nordeuropa var ikke just spækket med højere teologiske læreanstalter, og i stedet for at skulle sende kannikkerne ned på kostbare ophold i Europa, var det uligt lettere at have kvalificerede, dominikanske undervisere boende i nabohuset. Et væsentligt indicium for den sjællandske biskops positive syn på prædikebrødrenes komme til Roskilde haves i det faktum, at deres kloster netop blev anlagt i roskildebispens fjerdedel af byen. I retslig og skattemæssig henseende var middelalderens Roskilde således inddelt i fjerdinge, og siden gammel tid havde biskoppen været herre over byens nordøstlige fjerding, der omfattede området nord for Algade og øst for domkirken.²⁴ Og det var altså i dette biskoppens rets- og skattedistrikt, at prædikebrødrene i starten af 1230'erne fik udskilt en stor grund til anlæggelsen af deres kloster.

Det skal dog pointeres, at vi intet konkret ved om bispekirkens rolle ved prædikebrødrenes klosterstiftelse i Roskilde. Faktisk er det en verdslig slægtning til roskildebispens Niels Stigsen, nemlig Johannes Ebbesen, kongens marskal, der tager æren som klosterets økonomiske stifter, idet han inden sin afrejse som anfører for et dansk kontingent i korstoget til Det Hellige Land testamenterede 40 mark sølv til klosterets og klosterkirkens opførelse, og arven blev udløst i 1232, hvor Johannes døde i korsfarerbyen Acre.²⁵ Johannes Ebbesen menes at være rejst til Det Hellige Land med en stor tysk-engelsk-skandinavisk flåde, der sejlede ud fra Syditalien i sommeren 1227,²⁶ og da korsfareres testamenter normalt blev udfærdiget inden udrejsen, synes der således allerede i 1226-27 at have foreligget dominikanske planer om et kloster i Roskilde. Hvor tragisk end marskalens død i 1232 var, så havde den altså den for prædikebrødrene gunstige effekt, at økonomien for en konventstiftelse nu langt hen ad vejen var på plads. Der skulle dog gå 20 år fra klosterets officielle oprettelse i 1234 til klosterkirken stod færdig og i 1254 kunne indvies til ordenens populære helgeninde Sankt Katharina.²⁷ Igen er der intet unormalt i det. Som hovedregel antages det at have taget netop i omegnen af 20 år at opføre en almindelig romansk sognekirke,²⁸ og de store tiggerbrødrekirker vides i flere tilfælde at have taget op imod 30 år eller mere at bygge.²⁹

Om konventets position i provinsen Dacia

Prædikebrødrene i Roskilde fylder ikke meget i de bevarede skriftlige kilder, hvilket fik byhistorikeren og kancelliråden Behrmann til at give dem følgende hårde dom med på vejen: *"Dette Kloster eller, hvad der er det samme, dets Lemmer, de sorte Brødre, have spillet en saa ubetydelig Statistrolle paa Verdens Theater, at de næsten aldrig omtales i Annalerne."*³⁰ Dette er dog næppe et helt retfærdigt eftermæle for prædikebrødrekonventet i Roskilde, der især i højmiddelalderen fremtræder som ordenens næstvigtigste center i Norden efter Lund, og gennem hele middelalderen bevarer andenpladsen i den henseende i Danmark. Når der skulle vælges en ny provincialprior, provinsens dominikanske overhoved, faldt valget flere gange på den aktuelle prior i Roskilde. Således blev prior Oluf af Roskilde valgt til provincial på kapitlet i Sigtuna 1286³¹, og da han gik af i 1302, efterfulgtes han af sin afløser i Roskilde prior Peder.³²

Roskildekongregens betydningsfulde position inden for provinsen fremgår også af, at mange af de øvrige ledende poster ofte gik til priorer og lektorer fra Roskilde. Sammen

Senmiddelalderligt klosterkirkebyggeri. Det var ikke usædvanligt, at der gik 20-30 år eller endnu mere fra tiggerklostrenes stiftelse til kirkens indvielse.

Tegning af Jacques de Guise i skriftet *Chroniques de Hainault*.

med Lund og Ribe er Roskilde det prædikebrødre kloster i Danmark, hvor der hyppigst omtales lektorer (ofte flere samtidige), hvilket kunne tyde på, at disse konventer har haft en særlig status i provinsens uddannelsessystem som såkaldte "provinsskoler"; et egentligt *studium generale*, tiggerordenernes højeste type læreanstalt, har dominikanerne i Norden dog ikke haft. Det var imidlertid ofte brødre tilknyttet konventet i Roskilde, der af generalkapitlet blev bevilget studieophold ved europæiske *studia generalia* og sekulære universiteter. Endelig kan nævnes to sjællandske prædikebrødre, der nåede specielt langt op i det kirkelige system. Broder Godskalk af Falkendal og broder Bent af Ringsted begyndte formodentlig begge deres dominikanske karrierer i klosteret i Roskilde i første halvdel af 1300-tallet; Bent har endda muligvis været klosterets prior. I 1360'erne blev de på skift indsat i det yderst vigtige embede som nordisk pønitentiar hos paven i Avignon, en post, der i denne periode altid beklædtes af prædikebrødre, der fungerede som en slags ambassadører for Norden som helhed, såvel for Prædikantordenen og Kirken, som for kongerne og resten af samfundet. Broder Godskalk var angiveligt personlig ven med kongerne Valdemar IV af Danmark og Magnus Eriksson af Sverige, hvor sidstnævnte i 1364 fik ham indsat som biskop i Linköping³³. Også broder Bent kunne efter en tid som pønitentiar i Avignon sætte sig til rette i en nordisk bispestol, nemlig i Bergen³⁴. For Midtsjællands middelalderlige ungdom kunne en optagelse som prædikebroder ved konventet i Roskilde altså føre endog særdeles langt.

Til gengæld har vi - påfaldende nok - ikke sikkert kendskab til ét eneste provincialkapitel afholdt i Roskilde. Ved de årlige provincialkapitler mødtes repræsentanter fra alle provinsens konventer ved et af klostrene, typisk en uges tid i august eller september. Et sådan provincialkapitel satte sit markante præg på den pågældende by, hvor der foruden godt et halvt hundrede højtstående gejstlige fra ordenen selv (der gerne gav gæsteprædikener i klosterkirken såvel som i byens øvrige kirker) ofte også kom repræsentanter fra bispekirken, kongemagten og de førende adelshuse. Udover den derved afledte ekstra handel og prestige for byen, blev provincialkapitlerne efterhånden også ledsaget af en række gaver og privilegier til de pågældende byer -

f.eks. i form af afladsbreve fra paven og ærkebispen. Når kilderne ikke melder om sådanne provincialkapitler for Prædikantordenen i Roskilde, kan det næsten kun skyldes kildeoverleveringens tilfældighed, idet prædikebrødre-klosteret i Roskilde alt andet lige må forventes at have huset talrige kapitler - formentlig så tit som hvert tiende til tyvende år.³⁵ En god indikation på et muligt dominikansk ros-kildekapitel haves faktisk i et brev fra sensommeren 1315, hvori provincialprien godkender en lidt speciel indtrædelsesaftale indgået tidligere på året mellem en adelsfrue og Skt. Agnete Kloster.³⁶ Brevet er udstedt i Roskilde, og selvom der ikke nævnes noget konkret derom, indikerer tidspunktet (den 20. august), at godkendelsen meget vel kan være udstedt i forbindelse med det årlige provincialkapitel, hvis geografiske placering just dette år ellers ikke kendes.

Om klosterets forhold til bispekirken

I dansk historietradition findes der en række veletablerede opfattelser af middelalderens tiggerbrødre. Én af disse omhandler tiggerordenernes forhold til "den sekulære kirke", altså bisperne, kannikkerne og de lokale sognepræster, et forhold, der angiveligt ofte var noget anstrengt: *"Thi Munkene, d.e. Prædikebrødrene og Minoriterne, trængte sig ofte ind paa det ordinære Præsteskabs Embedsområde (...). Derfor stod ogsaa det ordinære Præsteskab og Munkene i samme venskabelige og behagelige Forhold til hinanden som Grib og Due."*³⁷ Ordene her er Peder Resens og stammer fra hans ros-kildebeskrivelse fra 1670'erne, men de er såmænd også ganske repræsentative for mange nutidige fremstillinger af middelalderens kirkehistorie.

Det er da også korrekt, at der lå et potentielt problem i det forhold, at tiggerbrødrene og de sekulære præster så at sige konkurrerede om det samme religiøse marked. Datidens samfund var nøje inddelt i stifter og sogne, hvor henholdsvis biskoppen og sognepræsten var at regne for det religiøse overhoved for alle de mennesker, der boede indenfor områdets grænser. Andre præster havde ingen ret til at blande sig i, hvad der foregik i nabosognet, og sognets beboere kunne normalt ikke søge andre kirker eller

Roskilde prædikebrødres konventsegl jf. træsnit i Resens Atlas Danicus (Resen 1674, fig. 45).

præster. Men nu kom så disse tiggerbrødre, der hævdede ikke at stå under bispernes overherredømme, og endnu mindre lod sig stoppe af sognegrænserne. Deres fornemme kirker med daglige og stort anlagte gudstjenester stod åbne for alle, uanset bopæl og stand, og på deres kirkegårde kunne alle blive begravet, hvis de var parate til at betale for det. Udenfor klosteret drog de frit rundt i byen og ud på landet, og prædikede og indsamlede almisser, hvor det passede dem. Og hvad der måske var allerværst: Folk elskede dem! I modsætning til bisper og sognepræster, der tilsyneladende ofte havde lidt svært ved at praktisere det prædikede hellige levned, så levede tiggerbrødrene betydeligt tættere på idealet med fattigdom, afholdenhed, fromhed og gavmildhed. Dertil kom, at de med deres uddannelse så langt overgik de sekulære præster i såvel viden om som formidling af det kristne budskab. For den verdslige befolkning må tiggerbrødrene have forekommet langt mere troværdige og interessante i religiøs henseende end bisperne og sognepræsterne. Såvel økonomisk som prestigemæssigt måtte det sekulære præsteskab derfor føle sig berøvet. Dette logiske ræsonnement er bestemt ikke uden sine belæg i kildematerialet, men det er også nok så vigtigt at være opmærksom på, at det især er baseret på materielle og magtsociale overvejelser. Hvad vi i eftertiden har det med at glemme er, at tiggerbrødrene først og fremmest spillede en religiøs rolle, hvor de dækkede et vedvarende, konkret og reelt oplevet behov for bedre forkyndelse af det kristne budskab til det omgivende samfund. For prædikebrødrene skete dette dels direkte gennem prædiken til omverdenen, men også indirekte gennem vejledning og uddannelse af præsterne i den sekulære kirke. Og selvom de sjældnere trækkes frem i de historiske fremstillinger, så rummer kildematerialet faktisk betydelig flere eksempler på gode forhold mellem den sekulære kirke og tiggerordenerne end på det modsatte.

I Europa kan man generelt følge en tendens til, at tiggerordenerne nød et rigtig godt forhold til bispekirken indtil midten af 1200-tallet, men herefter opstod en række problemer på flere fronter. Ordenerne spillede en væsentlig rolle i periodens intense teologiske stridigheder, hvor de gennemgående repræsenterede de nye syn, hvorved de påførte sig mange modstandere i Kirkens mere konservative kredse. På universiteterne havde brødrene desuden efter mange

Prædikebrødrene og den sekulære kirkes gejstlige stod som regel hinanden ganske nær. I Roskilde er der især belæg for et godt forhold imellem klostret og domkapitlet i anden fjerdedel af 1300-tallet og første fjerdedel af 1400-tallet, mens deciderede kriser imellem de to institutioner ikke kendes her. Billedet, der forestiller Sankt Dominik og Sankt Nikolaus, er en detalje fra et alterbillede af Fra Angelico 1437; oprindeligt i Perugia San Domenico Kirke, nu i Pinacoteca Vannucci, Perugia.

doktorers mening tiltaget sig for stor indflydelse, og også herfra blev der talt højt, hårdt og uforsonligt imod tiggerordenerne, der ligefrem blev beskrevet som Antikrists bebudere. Fra Paris og flere andre store europæiske byer meldes om deciderede overfald og korporlige angreb på tiggerbrødrene.³⁸ Det var i denne ophedede teologiske og universitetske magtkamp, at de mere velkendte, ovennævnte klager (fra biskoper og sognepræster) første gang blev fremført som forstærkende skyts, men da de hurtigt fortonede sig igen efter at magtkampenes egentlige tema havde fundet sin løsning, kan man få den mistanke, at den reelle util-

fredshed fra præster og bisper har været betydeligt mere sjælden end tidens propagandaskrifter gjorde hævde på. Prædikantordenens egen ledelse lagde da også allerede fra 1255 meget stor vægt på, at de lokale klostre generelt skulle prioritere et godt forhold til bispekirken højere end en upragmatisk påberåben sig af ordenens officielle, pavelige privilegier.³⁹

Mens der i perioden 1250-1340 haves flere belæg for udløbere af kampen mellem Prædikantordenen og den lokale bispekirke i Lübeck, Bergen og Trondheim,⁴⁰ så findes der ingen tegn på, at denne generelle strid imellem den sekulære kirke og prædikebrødrene nåede til Danmark; det nærmeste vi kommer er lidt kævl i Lund, hvor kongen i 1303 måtte træffe afgørelse i en ret lokal strid mellem kanikkerne og prædikebrødrene om retten til at anvende en vej, der førte over brødrenes jord.⁴¹ Det betyder imidlertid langt fra, at der herskede lutter fred og fordragelighed, idet de danske tiggerbrødre i stedet formåede at blande sig i en helt anden konflikt. Under den store ærkebispestrid, der begyndte i 1250'erne og varede århundredet ud, tog de danske prædikebrødre gennemgående kongernes side i deres opslidende kamp med ærkebisperne om kontrollen med Kirken - hvorimod franciskanerne generelt var på ærkebispernes side. Også roskildebispens Peder Skjalmsen Bang støttede sin ærkebiskop i Lund, hvilket i 1260-70'erne tvang ham i eksil, men inden da truede kong Christoffer i 1259 med at lade andre gejstlige varetage Kirken på Sjælland, hvis ikke biskoppen ophævede sit interdikt.⁴² Prædikebrødrene nævnes ikke ved navn som det mulige alternativ, men i 1267 lod en frustreret kardinallegat Guido fem navngivne, ledende prædikebrødre (herunder provincialprien og prior Bo i Roskilde) bandlyse for misligholdelse af det af ham pålagte interdikt.⁴³ Lige lidt hjalp det tilsyneladende, for året efter måtte pave Clemens IV revse de danske prædikebrødre for ikke blot at ignorere interdiktet, men tillige på en række måder at genere franciskanerne i Danmark, fordi de overholdt samme interdikt.⁴⁴ I ærkebispestridens anden halvdel, hvor kombattanterne hed Erik Menved og Jens Grand, holdt de danske prædikebrødre sig mere neutralt i baggrunden, og dette synes faktisk herefter at have været ordenens politiske linie indtil reformationen.

Kigger man på listen over testamenterede gaver til

prædikebrødre-klosteret i Roskilde, bemærkes det, at i 1200-tallet kom ikke én eneste af de ni kendte gaver fra det nærliggende domkapitel og bispesæde, hvor biskop og kannikker til sammenligning stod for samtlige periodens ni registrerede gaver til konventet i Lund. Der haves heller ingen andre konkrete belæg for nogen kontakt imellem de to store kirkelige institutioner i 1200-tallets Roskilde. Dette billede ændrer sig imidlertid markant i anden fjerdedel af 1300-tallet, hvor kongeriget var ved at gå i opløsning, og holstenske og danske panthavere sad som autonome røverbaroner rundt om i landet. I denne for riget så vanskelige tid stod Kirken som den eneste reelle administrative institution til at varetage den brede befolknings interesser og som en nok så tiltrængt advokat for kristen adfærd fra folkets regenter. Prædikantordenen havde i denne periode en gavmild og magtfuld allieret i hertuginde Ingeborg, der bl.a. regerede Samsø og Nordvestsjælland, men af ukendte årsager havde kastet sin helt store kærlighed på konventet i Roskilde; faktisk er hun med en samlet gavesum på over 160 mark sølv klosterets største kendte velgører gennem tiderne.⁴⁵ I Sverige fik ordenen i samme tid en særdeles god ven i Ingeborgs søn, kong Magnus Eriksson, der i nogle årtier tillige var konge af Skåne. Til trods herfor er prædikebrødrene nærmest usynlige i denne urolige tids mange skiftende forbund og konflikter, hvilket ikke mindst gælder for ordenens konventer på Sjælland. I stedet synes Roskildes prædikebrødre at være gået sammen med de ledende kannikker ved domkapitlet i et pragmatisk forsøg på at føre stiftet så smidigt og velfungerende som muligt igennem grevælde, lovløshed og tronkampe. I årene 1322 til 1343 optræder lokale prædikebrødre fire gange i breve som vidner for domkapitlet eller biskoppen, hvilket altså ifølge de bevarede kilder ikke var hændt én eneste gang før "det holstenske vælde".⁴⁶

Det er næppe tilfældigt, at bispestolen i Roskilde for en stor del af bemeldte periode var beklædt af en dansk dominikaner, nemlig broder Johannes Nyborg [1330-1344], der akkurat som de tidligere omtalte prædikebrødre, Godskalk og Bent, inden sin bispeudnævnelse havde en fortid som nordisk pønitentiær hos paven i Avignon. At dømme ud fra periodens breve blev den daglige administration af bispedømmet Sjælland under hans regeringstid imidlertid i vidt

Segl for hertuginde Ingeborg af Sverige, Halland og Samsø; den store mæcen for prædikebrødrene i Roskilde.

omfang varetaget af en lille gruppe ledende kannikker, som også var dem byens prædikebrødre stod i forbindelse med. Denne alliance med roskildekannikkerne har efter alt at dømme været klog for det dominikanske konvent, da det netop synes at have været fra domkapitlet, at junker Valdemar i starten af 1340'erne begyndte sin tilbageerobring af Sjælland.⁴⁷ Dertil kommer, at domkapitlets leder, dekanen Jakob Poulsen, i 1344 afløste den da afdøde Johannes Nyborg som biskop i Roskilde. Og ikke overraskende er det netop fra biskop Jakob, der døde (muligvis af pest) i et dominikansk kloster i Stralsund 1350, at vi har den første registrerede gave fra den sekulære kirke i Roskilde til byens prædikebrødre - samt konventerne i Næstved og Holbæk.⁴⁸ Testamentet omtaler endvidere en dominikansk prædikensamling, som biskoppen havde fået af broder Matheus - sandsynligvis en af prædikebrødrene fra Roskilde.⁴⁹ Faktisk fremstår biskop Jakob Poulsen så positivt indstillet over for Prædikantordenen, at man næsten kunne tro, at han var indtrådt i ordenen selv, hvilket han imidlertid med ret stor sikkerhed ikke var. Men havde han fået mulighed for at leve sit liv om, er det mit gæt, at han nok var blevet prædikebroder...

Fra samme periode haves en anden beretning om klosteret i Roskilde. Romerkirken anvendte ganske ofte brødre fra Prædikantordenen, når den skulle have noget ordnet oppe i Norden. Dette hang bl.a. sammen med, at de nordiske lande som nævnt var repræsenteret i kurien med en dominikansk pønitiar. Efter flytningen i starten af 1300-tallet til Avignon var pavehoffets pengeforbrug steget voldsomt, og udgifterne søgtes dækket gennem en lind strøm af udskrevne skatter og afgifter pålignet de lokale kirker rundt om i Europa. Omkring 1330 besluttede paven, at tiden var inde til at få hans udskrevne korstogstiende indhentet fra Danmark og Sverige, og den utaknemmelig opgave at gennemføre indkrævnningen i praksis i det kongeløse og krigsplagede Danmark tilfaldt nuntiusen Petrus Gervasii. I første omgang fik han til sin hjælp pønitiaren Johannes Nyborg, men kort efter ankomsten til Danmark lod paven sidstnævnte indsætte i det da ledige bispesæde i Roskilde, hvorefter nuntiusen reelt stod alene med jobbet.

I stedet fandt Petrus Gervasii sig nogle andre domini-

kanske hjælpere. Af hans ganske detaljerede regnskaber fra opholdet i Skandinavien fremgår det, at han ved gentagne lejligheder tog lokale prædikebrødre - og her først og fremmest fra Roskilde - i sin betalte tjeneste, ofte som budbringere til bisperne i Jylland (der ellers havde det med at gemme sig i udkanten af deres stifter, hver gang han selv kom på besøg). Under sit ophold i Danmark synes den pavelige skatteopkrævers vigtigste opholdssteder tillige at have været prædikebrødreklostrene i Roskilde og Lund. Det besværlige forehavende stod på i flere år, men ved togtets afslutning blev det indsamlede pengebeløb fra Jylland og Sjælland delt op i to lige store bunker, som blev overdraget henholdsvis den dominikanske prior i Roskilde og abbeden fra det augustinske Æbelholt Kloster oppe ved Arresø. I vinteren 1333-34 skulle de to hellige mænd nu forsøge at bringe skatten helskindet og hemmeligt ud til Øresundskysten og videre til havnen i Helsingborg, hvor nuntiusen ville møde dem med resten af pengene fra Skåne og Sverige, og hvorfra han havde hyret et skib, der skulle sejle ham og skatten ned til Brügge. Ifølge regnskabet nåede begge hans hemmelige agenter frem, omend med nogle forsinkende problemer, der dog ikke uddybes. For deres tjenester melder regnskabet i stedet, at prioren modtog 5 skilling grot tournois, mens konventet som helhed fik en tønne øl.⁵⁰ Tilsyneladende havde brødrene i Roskilde tjent den pavelige nuntius så tilfredsstillende, at en broder Magnus fra Roskilde i 1358 blev udpeget til at assistere den næste pavelige kollektor på dennes opkrævningsrejse op til de norske bisper.⁵¹

Efter biskop Jakob Poulsens død i 1350 går der igen et halvt århundrede uden konkrete belæg om forbindelser imellem domkirken og prædikebrødreklosteret. Derpå følger hele tre testamenter i perioden 1402 til 1434 fra bisper og kannikker med gaver til brødrene,⁵² mens paven udsteder tre afladsbreve til gavn for klosteret i årene 1400 til 1414 - det sidste i øvrigt gældende for 10 år.⁵³ Da den slags breve som regel afspejler finansieringsbehov for samtidige byggeprojekter, er der altså tegn på, at klosteret i denne tid blev kraftigt udbygget eller udbedret. Noget som den sekulære kirke selv skulle få gavn af nogle årtier senere.

Fra adskillige andre prædikebrødrekløstre i middelalderens Norden er der omtaler af, at klosterbygningerne også blev benyttet til ikke-dominikanske aktiviteter, såsom verdslige møder af forskellig slags. Sådanne eksempler kendes ikke fra Roskilde - bortset fra to noget usædvanlige undtagelser, der begge involverer kong Christian I. I 1453 var den netop udpegte biskop af Børglum, Jakob Friis, blevet sat i stævne i Roskilde, hvor han i prædikebrødrenes kloster formelt afsagde sig retten til en sognekirke, hvilket foregik til en kongelig repræsentant i priorens kammer. Dagen efter aflagde børglumbispen troskabsed til kongen selv i brødrenes kirkekor.⁵⁴ I 1466 havde klosteret igen besøg af kong Christian, der denne gang medbragte hele sit råd, hvilket bl.a. omfattede biskop Oluf af Roskilde. Nok en gang havde mødet tilsyneladende intet at gøre med prædikebrødrene selv, men foregik altså alligevel i "*Roskildie in monasterio ordinis predicatorum*".⁵⁵ Brevene forklarer ikke hvorfor disse begivenheder i midten af 1400-tallet netop foregik hos prædikebrødrene, men de fornemme besøg hænger efter alt at dømme sammen med, at store dele af Roskilde by, herunder domkirken og det meste af domkapitlet, var brændt i 1443.⁵⁶ I genopbygningsperioden synes prædikebrødrekløsteret i Roskilde altså i et vist omfang at have fungeret som "konstitueret domkirke og kongsgård".

Om klosterets rolle i reformationstiden

Det sidste kapitel af Roskilde prædikebrødres historie blev skrevet i tiden omkring den lutheranske reformation - akkurat som det er tilfældet med tiggerordenerne og den katolske kirke som helhed i middelalderens Norden. De dominikanske prædikebrødre og de franciskanske gråbrødre, samt den senere ankomne tiggerorden af karmeliterbrødre, kom til at spille en hovedrolle i reformationstidens religiøse opgør. Som altid udgjorde de Romerkirkens intellektuelle stormtropper, dem der ude i det lokale skulle bekæmpe kætterske tanker med klar prædiken om tingenes rette sammenhæng, og derfor var det naturligt også tiggerbrødrene, der blev de lutheranske prædikanter hovedmodstandere. I reformationskampen deltog længe Prædikantordenens nordiske provincialprior, dr. Hans Nielsen,

som en af katolicismens fremmeste forkæmpere, hvilket bl.a. indbragte ham et eftermæle hos den malmørske reformator Peder Lauridsen som en "falsk munk og en ulærd doktor", der optrådte i "*..stor Vanvittighed, Gjækkeri og Blindhed...*", hvilket imidlertid også kun var, hvad man kunne forvente af "*..den lille og arme Forstand, denne paviske og købte romerske Doktor haver inde i sin hellige Kappe.*" Også i reformationstidens berømte smædeskrift om Peder Smed og Asser Bonde indgår "sortebrødrenes provincial" med en lidet flatterende rolle.⁵⁷

Det var i vidt omfang i denne tone, at tidens højlærde teologiske debat blev ført, hvilket foruden den eventuelle underholdningsværdi for nutidens læsere også er vigtigt at ihukomme for forståelsen af tiggerbrødrenes historiske eftermæle. Historien skrives som bekendt af vinderne, og datidens vindere og deres efterkommere var bestemt ikke venligt stemt overfor dominikanske og franciskanske tiggerbrødre. Det er først og fremmest i dette miljø, at billedet af senmiddelalderens fede, griske og ugudelige "tiggermunk" er skabt. En konstruktion, der tydeligt har sat sit præg på både Peder Resens og kancelliråd Behrmanns beskrivelse af Roskildes prædikebrødre, men såmænd også har et solidt greb i nutidens historiske opfattelse. Det gælder f.eks. traditionen om, at tiggerordenerne faktisk gennem hele senmiddelalderen bevægede sig stadig længere væk fra de oprindelige idealer, og til sidst havde skabt så stor irritation blandt bybefolkningen med deres evindelige tiggeri og hykleriske vellevned, at det førte til folkelig vrede og brødrenes endelige fordrivelse. Sandheden er, at begge tiggerordener af egen kraft havde gennemført en - indrømmet, formentlig tiltrængt - reformation allerede omkring århundredeskiftet, og kilderne rummer ingen tegn på nogen folkelig modvilje imod brødrene ved middelalderens slutning, førend de lutheranske prædikanter udpegede dem som falske papister.

Klosteret i Roskilde var en af Prædikantordenens sidste skandinaviske bastioner under den lutheranske reformation. I Danmark vandt de protestantiske idéer gennemgående tidligst frem i Jylland, hvor de første tiggerbrødreklostre blev tvunget til at lukke sidst i 1520'erne. Sandsynligvis har klostrene i Skåne og på Sjælland modtaget stadig flere dominikanske og franciskanske "flygtninge" fra klostrene i

det øvrige Norden, efterhånden som disse måtte opgives, indtil turen til sidst også kom til de østdanske konventer. Således fremgår det af gråbroderen Peder Olufsens uddrivelseskrønike fra 1532, at det franciskanske kloster i Næstved dette år gav ly til brødre fra andre egne, inden også konventet her måtte opgives samme år.⁵⁸ Med sig har de fordrevne brødre formentlig bragt en mængde breve og skrifter vedrørende klostrenes historie og rettigheder, der således i de sidste år er blevet koncentreret i først og frem-

Reformationstidens klassiske syn på den lidet sympatiske "tiggermunk", som han blev fremstillet i modstanderpartiets propagandaskrifter - her i et tysk træsnit fra 1547.

mest Roskilde og Lund. Eftersom roskildegråbroderen Peder Olufsen i sine skrifter fra 1533-34 inddrog påfaldende mange oplysninger om Prædikantordenens klostre, kan man formode, at gråbrødrene og prædikebrødrene også i denne sidste trængte stund har forsøgt at gøre fælles front imod deres modstandere, og at Peder Olufsens *Collectanea* således også var tiltænkt at skulle forsvare Prædikantordenens rettigheder i Danmark på den planlagte herredag i 1534 - der imidlertid aldrig blev til noget pga. Grevefejdens udbrud.⁵⁹

Kun to breve vedrørende prædikebrødrenes konvent i reformationstidens Roskilde er overleveret. Som tidligere nævnt måtte den dominikanske roskildeprior i 1532 "*for wor store Trangh, fatigdom oc armodh...*" sælge konventets hus i Slagelse. Huset blev solgt til en lokal sognepræst med den klausul, at klosteret kunne købe gården tilbage, hvis det skulle få bedre tider.⁶⁰ Dette skete dog som bekendt ikke. I 1536 nedkæmpede den lutheranske kong Christian III sine sidste militære, politiske og religiøse modstandere, og det følgende år blev tiggerordenene decideret forbudt i Danmark. Hvor de øvrige ordeners klostre blot blev forbudt at optage nye brødre og søstre, og således skulle afvikles gennem naturlig afgang, så ville reformpartiet have tiggerbrødrene ud af riget med det samme. I 1537, da også klosteret i Roskilde var lukket, modtog Prædikantordenens afgående provincial Hans Nielsen Kronens kvittering på diverse liturgiske klæder fra ordenens kirker i Lund, Helsingborg og Roskilde. Fra kirken i Roskilde modtog kongen således "*..en liden sølf bodick, en koerkobe af røt gyllenstycke, en hagel och ij suptiller och af røt gyllenstyck, en rød fløyels koerkobe och ij subtiler af thed samme, j hagel med ij subtiler, j par høgalter cleder af grønt fløgel, j koerkobe af røt gyllenstyck, j hagel med en subtil af gyllenstyck, j hagel med ij subtiller af røt silke, ij subtiler af gult silcke, en alterklede med sin tilhørring, item ij silcke kortiner.*"⁶¹

Om klosterets efter-reformatoriske historie

Efter klosterets lukning synes det først at have ligget ubenyttet hen i nogle år. En betydelig del af klosterhaven blev i 1543 solgt af Kronen sammen med et hus udenfor klosteret

til lensmanden Mogens Godske på Hørbygård.⁶² Om byen har fundet praktisk anvendelse for bygningerne er uvist, men efter 20 år modtog magistraten i 1557 kongelig befaling på "*..strax at nedbryde Sortebrødre Kloster og Kirke i Roskilde, som staar øde. Stenene og Tømmeret skulle de sætte paa Pladsen og lade blive staaende der, indtil de faa nærmere Ordre.*"⁶³ Nedrivningsarbejdet gik herefter i gang, og i 1559 og 1560 fik byfogeden Oluf Skriver bud på at sælge sten fra klosteret til herremændene Erik Krabbe, Anders Barby og Corfitz Ulfeldt.⁶⁴ Stenene skulle bl.a. anvendes til byggeri på herregårdene Åstrup og Selsø. I 1565 synes nedrivningen i vidt omfang at være fuldført, idet kongen dette år gav ovennævnte Mogens Godske brev på "*..en øde Plads i Roskilde, hvorpaa Sortebrødre-kloster har staaet.*"⁶⁵ Endnu i 1670 fandtes dog ruiner fra klosteret, hvor imellem man som tidligere nævnt fandt ligstenen over broder Rano.⁶⁶

Selvom mange af stenene fra Roskilde prædikebrødre-kloster synes solgt til udenbyske herregårdsbyggerier, er en del af stenene fra klosteret dog formentlig også blevet på stedet og anvendt ved opførelsen af Sortebrødregård, som Mogens Godske påbegyndte på den ryddede klostergrund efter købet af denne i 1565. Byhistorikeren Arthur Fang mente således i gårdens murværk at kunne finde flere "*..tidligere brugte, forhakkede Munkesten.*"⁶⁷ Sidst i 1600-tallet blev gården købt af to adelige enkefruer, Margrethe Ulfeldt og Berte Skeel, der i 1699 lod oprette *Roskilde adelige Jomfrukloster*, det første protestantiske jomfrukloster i Danmark.⁶⁸ Prædikebrødrenes gamle klostergrund i Roskilde huser således stadig et kloster, i hvert fald i nominel forstand, hvor en del af jorden dog er solgt fra. Umiddelbart øst for klosteret opførtes således i 1960'erne det nye folkebibliotek; en udvikling, der - når det nu skulle være - næppe ville have mishaget middelalderens lærde og udadvendte prædikebrødre.

Afrunding

Middelalderens prædikebrødre hører ikke til de bedst belyste afsnit i Danmarkshistorien. Det skyldes bl.a., at deres modstandere forstod at rydde godt op efter dem efter deres uddrivelse i forbindelse med reformationen. Det skriftlige

kildemateriale er betydelig mere sparsomt end selv efter sædvanlig dansk middelalderstandard, og langt de fleste af klostrene er forlængst blevet jævnet med jorden. Klosteret i Roskilde er ingen undtagelse, idet det endda selv efter dominikansk målestok hører til de mindre historisk behandlede af slagsen herhjemme. Selvom hr. Behrmanns kontante vurdering af prædikebrødrenes efterladte vidnesbyrds omfang i Roskilde dermed ikke er helt grundløs, har jeg ovenfor forsøgt at præsentere nogle af de mulige glimt ind i Roskilde prædikebrødres historie, som materialet trods alt giver mulighed for. Forhåbentlig har de kunnet bidrage lidt til forståelsen af og interessen for, hvad der egentlig ligger bag dette middelalderens "sortebrødrekloster", der har haft sin betydning for dannelsen af nutidens roskildensiske bybillede, og endnu stikker hovedet frem i form af gadenavne som *Munkebro*, *Sortebrødrestræde* og *Ved Klostermuren*.

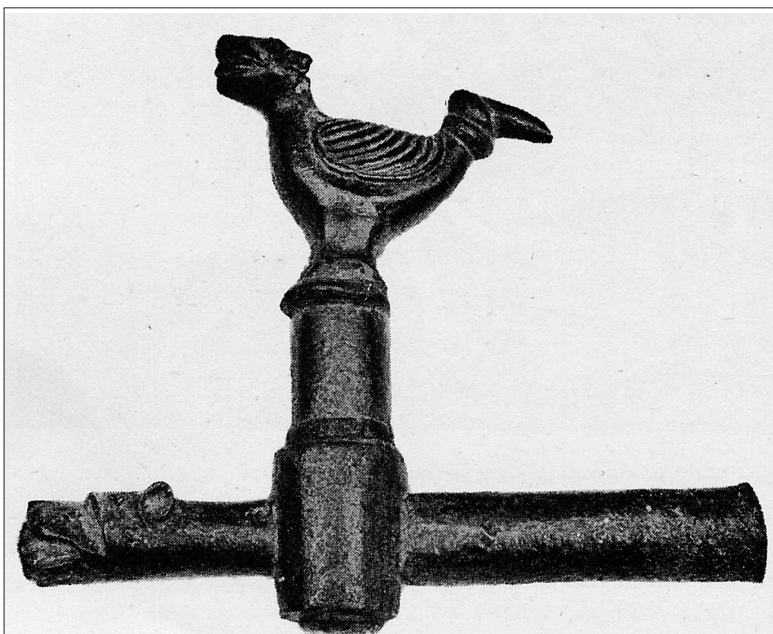
Imidlertid mangler artiklen for alvor at behandle (mindst) ét væsentligt forhold, nemlig prædikebrødrenes helt almindelige daglige gang og virke i Roskilde og omegn. Det er desværre således, at kilderne har en tendens til

Nutidens Roskilde Kloster, tidl. det adelige jomfrukloster, set fra Skt. Pedersstræde i retning mod nordøst. Fotografi i van Deurs 1999, 5.

at skildre de ekstraordinære begivenheder, hvorimod den ordinære hverdag har det med at tone hen i historiens tågedis. For middelalderens roskildensere har prædikebrødrene først og fremmest været kendt som disse hvidklædte prædikanter med deres sorte kapper, som jævnligt vandrede rundt to og to i byens gader, hvor de gerne gav sig i snak med byens borgere om stort og småt, stillede op til decide-rede prædikener på torvegaden, og indsamlede almisser i form af penge og naturalier til klosterets overlevelse. Deres store klosterkirke stod åben for alle, og især når klokken ki-mede til den såkaldte "fyraftensgudstjeneste" (*vesper*) efter dagens dont, søgte mange lægfolk ind i kirken for at høre den populære salmesang og nyde den ophøjede liturgi. Brødrene prædikede dygtigt om alle livets forhold, men lagde altid specielt vægt på at opfordre de rige til at betæn-ke de fattiges nød, og byens fattige samledes ved kirken i forventning om, at brødrenes fromme opfordringer havde haft deres virkning på tilhørerne. Også udenfor byvolden drog brødrene ud og prædikede det kristne budskab rundt om i landsbyerne, på hovedgårdene og i de lokale sognekir-ker, hvor de desuden var vigtige konsulenter og inspirati-onskilder for sognepræsterne. Dette udradatiske hver-dagsbillede af prædikebrødrene, som langt de fleste af mid-delalderens mennesker utvivlsomt har oplevet det, er

Ved de daglige tidebønner mødtes en stor del af konventet i klosterkirken, hvilket især ved "fyraftensgudstjenesten" vesper ofte trak mange tilskuere til kirken, hvor prædikebrødrenes salmesang var et populært indslag i byens kulturliv.

Malshane med dragehoved og basilisk fra øltønde dateret til o.1300.

Fotografi af Flemming Rasmussen, i: Birkebæk et al. 1992, 204.

næsten umuligt at få øje på for eftertiden, når det gælder det enkelte klostres efterladte kildemateriale. Her må man derfor hæve udsigtsniveauet betragteligt og trække på den indsamlede viden fra langt flere klostre - f.eks. i hele Nord-europa - og Prædikantordenens egne bevarede konstitutioner fra middelalderen om, hvordan de skulle begå sig - og derpå vurdere, i hvor høj grad dette billede også kunne tænkes at gælde for f.eks. konventet i Roskilde.

Jeg vil dog afslutte med et yderst konkret vidnesbyrd fra prædikebrødrenes hverdag i Roskilde. Ved udgravningen på klostertomten i 1906 dukkede der foruden alle murbrokkerne en lille malshane frem af mulden. Hanen, der menes at have siddet på en øltønde, har munding i form af et dragehoved og en basilisk som håndtag. Den er omtrentligt dateret til 1300-tallet og findes i dag på Roskilde Museum.⁶⁹ Jeg kan i den forbindelse ikke lade være med at nævne, at man i klosterets gaveliste finder et testamente fra 1257, hvori grevinde Ingerd - der ellers især kendes som franciskanernes store velgører - bl.a. skænkede Roskilde prædikebrødre en ikke nærmere defineret "sølvdrage" (*draconem argenteum*). Kan der være tale om den samme drage, eller har brødrene haft flere af den slags dyr gående på klosteret? Hvad basilisken angår, var der ifølge datidens folkeviden en nær relation til øl, idet disse uhyggelige skabninger kun-

ne opstå af sig selv i tønder med dovent mjød og øl, hvor man kunne høre dem slå med halen inde i tønden. Så måske har den lille fyr tjent som en påmindelse til brødrene om at få tønden tømt, inden det var for sent?

Noter:

¹ Se Brian Patrick McGuire, "Roskilde i europæisk middelalderperspektiv", *Historisk årbog fra Roskilde amt 2005*, 13-36.

² Arkæologiske rapporter for Nationalmuseet af Jacob Kornerup 1891 og C.M. Schmidt 1906. Hovedresultater er refereret i: Vilhelm Lorenzen, *De danske Dominikanerklostres Bygningshistorie*, København 1920, 57; E. Moltke et al., *Danmarks Kirker - Københavns Amt* bind 1, København 1944, 159; Piet van Deurs, *Roskilde Kloster*, Roskilde 1999, 10-11.

³ Arkæologiske rapporter af Ole Feldbæk 1959 (i: van Deurs 1999, 11-12) og Jens Andersen 1996 (i: Jens Andersen, "Byvold og klostermur - arkæologisk undersøgelse i Dronning Margrethes Vej 1996", *ROMU - Årsskrift fra Roskilde Museum* 1996, Roskilde 1997, 25-28).

⁴ Arkæologiske rapporter af Olaf Olsen 1973-74 (i: Andersen 1997, 25) og Morten Aaman Sørensen 1978 (i: Andersen 1997, 25).

⁵ "...pro reparatione ecclesie et emendatione mense 100 marcas puri argenti, et pro reparatione claustris 60 marchas puri argenti..." *Annales Petri Olavi, i: Scriptores Rerum Danicarum* bind 1, København 1772, 191.

⁶ *Repertorium diplomaticum regni danici medii aevi* (Repertorium), København 1894-1939, 2. rk. bind I nr. 246.

⁷ Lorenzen 1920, 57.

⁸ *Danske Kancelli-Registranter 1535-50*, København 1881-82, 77.

⁹ *Diplomatarium Danicum*, København 1938 ff., 2. rk. bind X nr. 100-101.

¹⁰ *Repertorium* 1. rk. bind III nr. 7194.

¹¹ En stor undersøgelse af de danske franciskanerbrødre har vist, at teglværker også var ganske udbredte ved deres klostre, og særligt i Ribe er der stærke tegn på, at brødrene fremstillede flere sten end de selv kunne anvende. Jørgen Nybo Rasmussen, *Die Franziskaner in den nordischen Ländern im Mittelalter*, Kevelaer 2002, 302.

¹² *Danske Magazin*, København 1745 ff., 4. rk. bind I, 3-4.

¹³ "...pomerio fratrum predicatorum Roskildis..." *Diplomatarium Danicum* 4. rk. bind II nr. 63.

¹⁴ Rasmussen 2002, 291-292. Franciskanerne i Bergen dyrkede endda eksotiske frugter som figner og druer.

¹⁵ *Kancelliets Brevbøger*, København 1885 ff., bind VIII, 167.

¹⁶ *Danske Magazin* 1. rk. bind II, 157-158. Dog vides de franciskanske

gråbrødre, akkurat som prædikebrødrene, at have haft et hus i Slagelse, som de solgte i 1521. Rasmussen 2002, 417.

¹⁷ Roskildebispenses Jordebog fol. 101v, i: *Danske middelalderlige Regnskaber*, 3. rk. bind I, København 1956; H.U. Ramsing, *Københavns ejendomme 1377-1728*, bind 1, København 1943, 60.

¹⁸ H.U. Ramsing, *Københavns ejendomme 1377-1728*, bind 4, København 1945, 93.

¹⁹ "1231. Predicatores uenerunt Roskildis. 1234. Missus est conuentus fratrum predicatorum Roskildis." *Annales Petri Olavi*, 183-184.

²⁰ William A. Hinnebusch, *The History of the Dominican Order* bind 1, New York 1966, 252-255.

²¹ Jarl Gallén, *La province de Dacie de l'ordre des frères prêcheurs*, Helsinki 1946, 26.

²² Peder Hansen Resen, *Atlas Danicus*. Roskilde, København 1674 (1929), 73.

²³ En kort overgang fandtes endvidere et konvent i Vordingborg, der imidlertid synes overført til Næstved ved dette konvents oprettelse i 1260'erne.

²⁴ Ingrid Nielsen, "Topografiske problemer i det middelalderlige Roskilde", *Historisk Årbog fra Roskilde amt* 1977, 8-9.

²⁵ "1232. obiit Johannes, marscalcus Regis Waldemari, filius Ebbonis, in terra sancta in Achon, & sepultus est in Cimiterio b. Nicolai, qvi contulit fratribus Predicatoribus Roskildis ad ecclesiam & claustrum construendum quadraginta marchas puri argenti." *Annales Petri Olavi*, 183. Johannes Ebbesen var søn af Ebbe Sunesen til Knardrup.

²⁶ Kurt Villads Jensen, *Politikens bog om korstogene*, København 2005, 166-167.

²⁷ "1254. Dedicacio ecclesie sancte Katarine fratrum predicatorum Roskildis." *Annales Petri Olavi*, 185.

²⁸ Axel Bolvig, *Kirkekunstens storhedstid*, København 1992, 160-161.

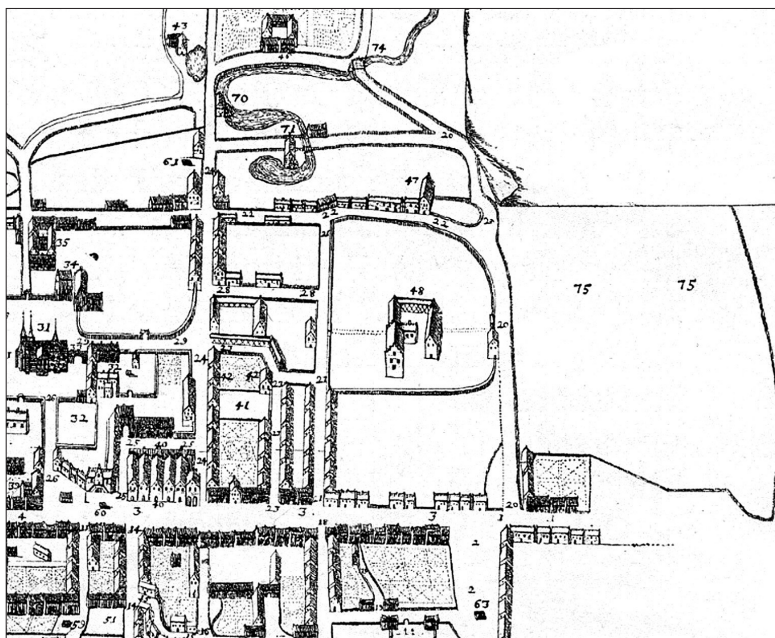
²⁹ I Kalundborg gik der knap 40 år fra oprettelsen af et franciskansk konvent i 1240 til selve klosterkirken kunne indvies (Rasmussen 2002, 505), og dominikanerne i Holbæk måtte vente næsten et halvt århundrede på deres kirkeindvielse i 1323 - der dog muligvis var blevet forsinket af en brand i klosteret i 1287 (Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen, "Da prædikebrødrene kom til Holbæk", *Kirkehistoriske Samlinger* 2003, 12-13).

³⁰ H. Behrmann, *Grundrids til en historisk-topographisk Beskrivelse af det gamle Konge- og Bispesæde Roeskilde*, København 1832, 209.

³¹ "...prior Roskildensis frater Olaus factus est prior prouincialis ibidem." *Annales Danici medii ævi*, København 1920, 194.

³² "...frater P. de Rusquillis, qui successit fratri Oliuero...". Bernardi Guido-

Udsnit af Peder Resens kort over Roskilde i *Atlas Danicus* (ca. 1677). Nr. 48 viser angiveligt "Sorte Brødre Kloster", der dog på dette tidspunkt forlængst var nedrevet og erstattet af Sortebrødregård, hvis bygningsform tegningen afbilder ganske korrekt bortset fra en vinkelforskydning på 90°, idet åbningen i komplekset reelt peger mod øst.

nis *Historia Ordinis Dominicanorum*, i: K.H. Karlsson, *Handlinger rörande Dominikaner-Provinsen Dacia*, Stockholm 1901, 6.

³³ *Diplomatarium Danicum* 3. rk. bind VI nr. 386 og 414, 3. rk. bind VII nr. 30; Gallén 1946, 142-143 og 180.

³⁴ *Diplomatarium Norvegicum*, Christiania/Oslo 1849-1976, bind VI nr. 271; Gallén 1946, 142.

³⁵ For de nordiske franciskanere kendes beliggenheden af næsten samtlige middelalderens provincialkapitler, og her fandt 11 af dem sted i Roskilde. Indtil 1490, hvor der skete en fraktionering inden for ordenen, husede det franciskanske roskildekonvent i gennemsnit et kapitel hvert tredivte år (Rasmussen 2002, 518-534.); for sammenligning med Prædikantordenen skal det erindres, at middelalderens Norden talte 48 franciskanske konventer mod 31 dominikanske.

³⁶ *Diplomatarium Danicum* 2. rk. bind VII nr. 291.

³⁷ Resen 1674, 82.

³⁸ Simon Tugwell, *Early Dominicans - Selected Writings*, London 1982, 33; Clifford Hugh Lawrence, *The Friars - The impact of the early mendicant movement on Western society*, London & New York 1994, 134 og 155.

³⁹ Edward Tracy Brett, *Humbert of Romans - His life and views of thirteenth-century society*, Toronto 1984, 24-25.

⁴⁰ Ingo Ulpts, "Zur Rolle der Mendikanten in städtischen Konflikten des Mittelalters - Ausgewählte Beispiele aus Bremen, Hamburg und Lübeck", *Bettelorden und Stadt*, red. af D. Berg, Werl 1992, 134-139 og 141-145; Knut Helle, "Kongssete og kjøpstad - Fra opphavet til 1536",

Bergen bys historie bind 1, Bergen 1982, 608-612; Grethe Authén Blom, Trondheim bys historie bind 1, Trondheim 1956, 338-339.

⁴¹ *Diplomatarium Danicum* 2. rk. bind V nr.253.

⁴² *Diplomatarium Danicum* 2. rk. bind I nr. 273.

⁴³ *Diplomatarium Danicum* 2. rk. bind II nr. 86.

⁴⁴ *Diplomatarium Danicum* 2. rk. bind II nr. 127.

⁴⁵ *Annales Petri Olavi*, 191; *Diplomatarium Danicum* 2. rk. bind VI nr. 93.

⁴⁶ *Diplomatarium Danicum* 2. rk. bind VIII nr. 420, 2. rk. bind XII nr. 1, 3. rk. bind I nr. 257, 3. rk. bind I nr. 350.

⁴⁷ Kai Hørby, "Tiden fra 1340 til 1523", *Danmarks historie* bind 2, København 1979, 29-30.

⁴⁸ I al retfærdighed bør det nævnes, at vi desværre ikke har et bevaret testamente fra hans dominikanske forgænger, broder Johannes Nyborg (†1344), der formentlig også har betænkt sine lokale medbrødre.

⁴⁹ *Diplomatarium Danicum* 3. rk. bind III nr. 285.

⁵⁰ *Diplomatarium Danicum* 2. rk. bind XI nr. 152.

⁵¹ *Diplomatarium Norvegicum* bind VIII nr. 168 og 173.

⁵² *Diplomatarium Danicum* 4. rk. bind VIII nr. 459; Kristian Erslev, *Testamenter fra Danmarks middelalder indtil 1450*, København 1901, nr. 83 og 88.

⁵³ *Diplomatarium Danicum* 4. rk. bind VII nr. 436 og 444; *Acta Pontificum Danica*, København 1904-43, bind II nr. 1197.

⁵⁴ *Repertorium* 2. rk. bind I nr. 246.

⁵⁵ *Repertorium* 2. rk. bind I nr. 2165.

⁵⁶ "Den 14. maj i det Herrens år 1443 brændte Roskilde Kirke med klokker og tårne, tillige med alle kannikeresidenserne med undtagelse af tre, ligeledes alle residenser tilhørende de evige (vikarer), samt størstedelen af hele Roskilde By." *Liber daticus Roskildensis*, København 1933, 110 (dansk oversættelse: J.A. Ahrnung, *Roskilde domkapitels historie* bind 2 (1416-1536), København 1970, 137).

⁵⁷ Holger Fr. Rørdam, "Den sidste Dominikanerprovincial i Danmark, Dr. Hans Nielsen", *Kirkehistoriske Samlinger* 2. rk. bind IV, København 1867-68, 20-24.

⁵⁸ *Chronica expulsionis fratrum minorum*, i: H. Knudsen, "En gammel Krönike om Graabrødrenes Udgjælse af deres Klostre i Danmark", *Kirkehistoriske Samlinger* bind 1, København 1849-51, 368.

⁵⁹ Jørgen Nybo Rasmussen, *Broder Peder Olsen som de danske franciskane- res historieskriver*, København 1976.

⁶⁰ *Danske Magazin* 1. rk. bind II, 157-158.

⁶¹ *Danske Kancelli-Registranter*, 58.

⁶² *Danske Magazin* 4. rk. bind I, 3-4.

⁶³ *Kancelliets Brevbøger* bind II, 62.

⁶⁴ *Kancelliets Brevbøger* bind II, 255 og 372.

⁶⁵ *Kancelliets Brevbøger* bind III, 597.

⁶⁶ Resen 1674, 73.

⁶⁷ Fang 1945, 317.

⁶⁸ Fang 1945, 318.

⁶⁹ Lorenzen 1920, 58 note 3.